

PROF. DR. KAZYS PAKŠTAS

(1893-1960)

1960 m. rugsėjo 11d., Chicagoje, staiga, širdies smūgiu, mirė prof. Dr. Pakštas, iškilus visuomenės veikėjas, mokslininkas geografas, lietuvių tautos gyvastingiausi problemų nagrinėtojas, didelis kovotojas už Lietuvos nepriklausomybę atstatymą, tarptautinis įsijūdišis iniciatorius ir dažnas lietuvių juose reprezentantas, gyvo žodžio meistras — entuziastingas ir patrauklus kalbėtojas ir originalios plunksnos žmogus.

Jo margaspalvė veikla liejosi plačia srove apimdama beveik visas lietuviškojo gyvenimo sritis, kuriose jis lauzė stagnaciją ir inerciją ir šauniai skelbė dinamikos dvasią, Lietuviai tautos, kaip Vakarų civilizacijos avanposto, didybę.

K. Pakštas gimė 1893 m. birželio 29 d. Alinaukos vienkiemyje, netoli Alaušo ežero, Užpalių parapijoje, Sudeikių filijoje. Jo tėvai Adomas ir Ona (gimimu Vanagaitė) nuosavos žemės neturėjo ir nuomodavo stambesnius žemius, kuriuos nuolat kaitaliodavo. Pakštai turėjo nemažą šeimą: keturis sūnus ir dvi dukteris. Kazys savo jaunystę praleido Užpalių-Svedas-Južintų apylinkėse ir jaunystėje jam teko dirbti visi žemės ūkio darbai, net plukdyti sielius Šventojoje. Jau pačioje jaunystėje Kazimieras turėjo ryžtą aukščiau pakilti gyvenamos aplinkos, siekti mokslo, išvysti platesnius pasaulio horizontus. Baigus šešerių metų pradžios mokyklą ir privačius pamokius jam buvo atviras kelias stoti kunigų seminarijoje, ko tėvai itin norėjo ir tuo tikslu Kaziuką išleido Kauną. Tačiau šituo keliu jis nepasuko. Be tėvų pagelbos, jis pats vienas ryžosi toliau mokytis. Mokėsi uždarbiaudamas Saliamono Banaičio spaustuveje, Birštono vaistinėje ir šiaip kur manydamas.

Laimis įjieskėjimas Amerikoje. — Nujausdamas besitartinant pirmąjį pasaulinį karą ir nenorėdamas « maskoliui » tarnauti, Pakštas, Kauno rotušei ir gretimai bažnyčiai varpams skelbiant naujuosius 1914 metus, traukė rogius per Nemuną Jurbarko link ir kartu su kitais dviem užpaliens per kyšius apleido nedraugingą Rusiją ir pasiekė Naująjį Pasaulį — Ameriką.

Pirmieji žingsniai į ją buvo gana sunkūs ir skurdūs. Pabandė

Chicagoje knygnešio amat , per jo dirbti pas t vus marijonus ir tri s si prie j leidžiamo laikraš tlio *Tikyba ir Dora*, beveik vienas j prirašydamas ir platindamas. Jame tilpo ir du pirmieji Pakšto darbai — vertimai : vienas iš rus kalbos Griegory Petrov tikybinio pob džio dalykas, o kitas vertimas iš vokie i kalbos. Tas darbas per kukliai buvo apmokamas, o Pakštas nor jo kiek užsidirbti pinig ir toliau mokytis. Kuriam laikui išvyko dirbti fizinio darbo «ant farm ». Dirbo didel je kvie i fazendoje, bet ir v l greit gr žo Chicag ir ia Vy i seime, 1915 m., kartu su A. Ra kumi, buvo išrinktas pradedamo naujai leisti *Vyties* žurnalo redaktoriumi. sijung gyvai Vy i organizacijos veinkl . Tuo metu Pakštas, o taip pat L. Šimutis, A. Ra kus, J. Kaupas, A. Aleksis, — v liau stambios žuvys ionykšt s lietuvi visuomen s veikloje, — buvo tie jauni ir nepaprastai energingi Vy i organizatoriai. Pakšto veikla žymi ir kitose lietuvi katalik organizacijose. Jis ypa daug dirbo Lietuvi Tautos Fonde, važin damas su prakalbomis po lietuviškas kolonijas ir telkdamas l šas kovai už Lietuvos nepriklausomyb .

Neži rint intensyvios veiklos Pakštas neužleido ir studij . Prad j s jas Valparaiso universitete, 1918 m. baig Fordhamo universitet , New Yorke, kur jo pagrindin studij šaka buvo sociologija.

Diplomatin misija gimtojoje Europoje. — Pakštas tais laikais yra jau iškilus visuomen s veik jas. Kai 1918 m. Amerikos Lietuvi Taryba nutar siusti Amerikos Lietuvi Misij Europ , t misij šalia advokato Pr. Mastauskio, kun. Dabužio buvo paskirtas ir K. Pakštas, kaip tos misijos sekretorius. Amerikos Lietuvi Misija dirbo Šveicarijoje, kur buvo susitelk s didelis lietuvi b rys ir kur vyko gana aktyvi veikla, siekianti Lietuvos nepriklausomyb s atstatymo. Pakštas šioje veikloje aktingai dalyvauvo : ruošdamas memorandumus, straipsnius svetimomis kalbomis, tar reikalus su iš Lietuvos atvykusia delegacija (sudaryta iš A. Smetonos, M. Y o, prel. Olšauskio) bei su Šveicarijoje dirbaniais veik jais : Gabriu, Purickiu, kun. Bartuška ir kitais.

1919 m. jam patikimas lyd jimas Lietuvon Amerikos Raudonojo Kryžiaus misijos, vadovaujamos ponios Turcinewicz. Lietuvoje, be šitos veiklos, jis kuriam laikui buvo prikomanduotas prie J.A.V. ir kit krašt karini misij , ir taip jam teko užsivilkti net karininko-kapitono tuometin lietuvišk uniform , kaip karo valdininko ypatingiems reikalams. Su karin mis misijomis jis lank tuometin lietuviu-bolševik pafront , pasiek k tik išvaduot savo t višk , gyvai pajuto lietuvi laisv s troškimus ir didvyriškas išsilaisvinimo kovas.

Gr ų s Œveicarij PakŒtas baig studijas, apvainikuodamas jas 1923 m. Fribourgo universitete daktaro laipsniu, paraŒ s pranc z kalba disertacij *Le Climat de Lithuanie*. Studijuodamas Œveicarijoje ir net kur laik vienam kambary gyvendamas su m s ųymiuoju filosofu Stasiu Œalkauskiu, nepaprastai su juo susidraugavo ir bendrai k r planus ir vizijas Lietuvos atei iai. PakŒtas tapo pirmu Œalkauskio kurto s j dŒio *Romuvos* nariu ir savo sukurtas pagrindines koncepcijas pirm kart išd st *Romuvos* Œurnale, 1922 m., 2 nr. originaliu straipsniu: *Baltijos paj ris — b simasis civilizacijos centras*. Jame iškeliamas Lietuva, kaip Ryt ir Vakar k lt r kryŒkel , jos nesaugi geopolitin pad tis, tautos individualyb s išlaikymas, Œkis veidu j r , planingos emigracijos id ja, moralinio budrumo Œauksmas. Tos id jos v liau PakŒt lyd jo vis jo gyvenim nuolat praturtinamos, išpl tojamos, pagrindŒiamos naujais argumentais.

Dr. K. PakŒtas baig s studijas dar aplank Lietuv , bet joje gyventi kaŒkod l nepasilikio. Vyko ir v l J.A.V. ir ia kur laik Bostone redagavo *Darbinink* , o nuo 1924 m. Chicagoje *Draug* . Ta iau Œis ųygys ilgai netruko. 1925 m. prof. Pr. B io pastangomis Dr. PakŒtas buvo pakviestas Lietuvos Universitet , Teologijos-Filosofijos fakultet , d styti geografijos.

Lietuvos mokslo ir visuomenin s veiklos dirvonoose. — 1925-

1938 m. Dr. PakŒtas praleido Lietuvoje ir Œiame laikotarpy atsiŒleid jo moksliniai laim jimai, k ryba ir visuomenin veikla.

Pirmiausias ir svarbiausias prof. PakŒto r pestis buvo suorganizuoti ir išpl sti geografijos mokslus Lietuvos Universitete, kurie anais laikais tur jo tik pos nio teises. B damas geografijos katedros ir geografijos instituto direktoriumi, pirma Teologijos-Filosofijos, v liau Gamtos-Matematikos fakultetuose, jis išpl t geografini kurs d stym . Jis d st regionin geografij , antropogeografij , fizin geografij , ekonomin geografij (Teisi -Ekonomikos fakulteto studentamas), istorijos geografij , geografijos metodik . Visi jo kursai buvo paremti naujaisiais statistiniais duomenimis, pranc z bei angl geografijos autoritet teorijomis, gausiais savo kelioni patyrimais. Prof. PakŒtas buvo m giamas student : jo gyvumas, giedri nuotauka, gera iškalba patraukdavo klausytojus.

Jis visokiais b dais steng si praturtinti geografijos instituto bibliotek ir aparat r , dav pradŒi geografiniam muz jui, savarankiŒkam Lietuvos moksliniam tyrin jimui, ypa pasireiŒkusiame didesni j Lietuvos eŒer morfometriniu matavimu. Jis k r ir vis laik vadovavo Lietuvos Geografiniai Draugijai, kuri buvo su-

traukusi virš 100 nari , ruošdavo viešas paskaitas, Lietuvos ir kit krašt mokslinink .

Nemažas jo r pestis buvo pl timas mokslini ir kult rini santyki su Lietuvos kaimynais. 1928-1931 metais Pakštas pro- tarpiais važin jo Ryg ir ten Latvijos Universitete d st regionin ir politin geografij . Dažnai lank Skandinavijos kraštus su paskai- tomis ir 1934 m. Švedijos geografin ir antropologin draugija j apdovanojo retu, tik vienam metus skiriamu, tragiškai žuvusio garsaus šiaur s tyrin tojo K. Andree medaliu. Berods tais paiais metais, jam lankantis Soviet S jungoje vykusiame hidrologiniame kongrese, jis puvo išrinktas Soviet S jungos visas jungin s geogra- fijos nariu. 1935 m. Latvijos geografin draugija j išrinko garb s nariu, o 1938 m. Latvijos prezidentas Ulmanis j apdovanojo Trij Žvaigždži ordinu, 1939 m. Švedijos karalius jam suteik Vazos ordin .

Pakštas buvo entuziastingas kelioni m g jas. Dažnai jis orga- nizuodavo ar dalyvaudavo ekskursijose po Lietuv , o vasaros ato- stog metu jis dažnai patraukdavo tolimesnius kraštus : 1927 m. jis aplank Brazilij , o 1930 m. apvažiavo vis Afrik ir keliavo po jos atskirus kraštus. Jam buvo gerai paž stama visa Šiaur s Ame- rika, Europa, Mažoji Azija.

Pakšto rašt lobis taip pat yra nemažas. Iš geografini darb sumin tini : ir lietuviškai išleistas *Lietuvos klimatas*. Klaip da, 1926 m., 122 psl. ; visa eil straipsni apie jav geografij *Kosmos* žurnale ; *Baltijos valstybi politin s geografijos problemos*, 1929 m., 180 psl. ; *Angolos klimatas*, Kaunas, 1931 ; *Baltijos j ra*, fiziogra- fin ir antropografin studija, Kaunas, 1934 ; *Colonization Oppor- tunities in Angola*, Ryga, 1934 ; *Aplink Afrik* , du tomai, Kaunas, 1936, 283 ir 265 psl. ; *Afrikos regionin geografija*, Kaunas, 1938, 294 psl. ; *L'émigration lithuanienne et ses causes*, Amsterdam, 1938 ; *Lietuvos sien problema*, Kaunas, 1939, atspaudas iš *Kosmos* ; *Vil- niaus problema ir kaip j spr sti*, tilp straipsniai 1937 m. *Židiny* ir v liau pasirod atskira knyguite ; *Kult rin s autonomijos proble- ma*, tilpusi 1926 m. *Židiny*. Paskir straipsni , s rašas, pasirodžiu- si vairioje spaudoje, b t daug ilgesnis ir jis b t domu kada sudaryti.

Visuomenin s veiklos charakteris. — Ta iau Pakštas nebuvo ka- binetuose užsidar s mokslininkas. Jam gyvai r p jo beveik visos lietuviškojo gyvenimo problemos.

« Lietuvos problema, jis raš , žymiausia savo dalimi yra geopo- litin problema : kaip mažoje erdv je, besinaudojant mažais me-

džiuginiais ištekliais, negausingai tautai atlaikyti žiaur spaudim , einanti iš didži j erdvi , milžiniškai gausing taut , dideli ištekliai ». Jis nurodin jo, kad mums yra reikalingas gilus tarptautini reikal pažinimas, didel politin veikla, tarpusavio sutarimas, gili politin tolerancija, sugeb jimas jieškoti mažas tautas jungian i prad . Iš didži j taut jis aukštai vertino pranc z -angl kult rin tak . Išeidamas iš t sumetim jis dalyvavo ir net pirmininkavo Lietuvi -Šved draugijai, buvo aktingas Pranc z -Lietuvi draugijos narys, buvo vienas iš steig j ir pirminink Lietuvi Vakar S jungos. Savo politiniais sitikinimais jis nuo 1917 m. buvo krikš ionis demokratas, o 1926-1930 metais buvo Lietuvos Krikš ioni Demokrat partijos centro komiteto narys. Lietuvos krikš ionis demokrat jis laik organine Vakar Europos krikš ioniškosios demokratijos dalimi, s j džio, kuris turi aiškius ir tvirtus principus, ta iau nepastoja kelio pa ias pažangiausias reformas.

Jo visuomenin veikla Lietuvoje buvo plati ir ia net ne manoma kad ir trumpai jos apžvelgti. Tenka ta iau pabr žti, kad Lietuvoje jam b nant jo didžiausia visuomenin pareiga buvo Ateitinink Federacijos vado pareigos, kurias jis per m iš nesveikuojan io ir griežtai atsisakiusio, neprilygstamo vado, savo didelio draugo prof. St. Šalkauskio ir jose išbuvo net dešimt met (1930-1940). Pagrindinis ir labiausia žinomas naujo vado sakymas buvo tautos kult rinis apsiginklavimas, išreikštas kiek paradoksišku š -kiu : «Pasukti Lietuvos kult ros laikrod šimt met pirmyn». Jis galvojo ir visus tikino, kad kai kieno reiškiamas prisibijojimas Lietuvos inteligentijos pertekliaus yra siauras bukaprotiškumas. Lietuviai, b dami neturtingi, turi siekti dvasin s aristokratijos ir ja imponuoti pasauliui. Prof. Pakštui vadovaujant Ateitinink Federacijai, ateitininkai buvo raginami kilti vairi moksl aukštumas, vykdant vis spartesn kult rin veikl , ieškant b d , kaip lietuvi tauta gal t virsti didinga savo valios galybe, savo kult ros skaistumu ir turiningumu. Jis kl moralinio tautos budrumo reikal , religini princip praktikavim , nes, anot jo, gyvas tautos tik jimas — jos jaunatv s ženklas, religin apatija — sudribimo žym .

Ir v I Amerikoje.—Jau 1938 m. pradžioje Pakštas aiškiai pramat beart jan io antrojo pasaulinio karo pavoj . Iškilusi anuo metu Europos diktatori politika jam aiškiai kvep jo paraku, kuris greit gali sprogti ir Lietuvos nepriklausomyb pražudyti. Jis si l bent dal Lietuvos kult ros turt , kapitalo ir dal rinktni žmoni permesti Amerik . Pats, 1938 m. vasar gav s kvietim iš Kalifornijos Universiteto. Los Angeles, atvyko J.A.V. ir ia d st poli-

tin s Europos geografijos aktualiausias problemas, jsp jo amerikieius ir lietuvius apie karo siaubo gr sm . 1939 m., jau po Lietuvos delegacijos « deryb » Maskvoje, jis man raš : « Naktimis nemiegu d l Lietuvos pavoj ir s tem , kurias atneša II pasaulinis karas ».

Gyvendamas Amerikoje daugiausia vert si savo akademinę profesija. Profesoriavo, be jau min to universiteto, Carleton kolegijoje, Northfield, Minnesotoje, armijos kalb mokykloje, Presidio of Monterey, Kalifornijoje, Duquesne universitete, Pittsburghe, Steubenville kolegijoje, Ohio valstyb je. Kur laik Kongreso bibliotekoje, Washingtone dirbo studijin darb . Tai iau kelerius metus teko vežti ir grynai lietuvišk darb b nant Lietuvi Kult ros Instituto direktoriumi ir dirbant BALFo centre.

Dabar jis visiems skelb , jog pagrindin Lietuvi tautos politin problema tampa šekspyrin s tragedijos problema : To be, or not to be ». Jis raš : « Patinka ar nepatinka toks tragiškas klausimo pastatymas — bet gilintis j mes privalome, jeigu norime savo likim suprasti ». Daug energijos ir laiko skyr Lietuvos išsilaisvinimo bylos popularinimui amerikie i tarpe ir gyvai reišk si tarptautiniuose s j džiuose. Per tris šimtus paskait jis yra skait s Amerikos ir Kanados universitetuose, vairiose draugijose, klubuose. Tai niekieno neprašotkas rekordas. Jis ia buvo vienas iš steig j ir organizatori Vidurio Europos Krikš ioni Demokrat Unijos, kurios vicepirmininku yra buv s kelerius (1950-1958) metus ir j yra atstovav s Pirmajame Pasauliniame Krikš ioni Demokrat kongrese, vykusiame 1956 m. Paryžiuje, kaip lietuvi krikš ioni demokrat atstovas. Šios unijos leidžiamame laikrašty Christian Democratic Review jis yra paskelb s straipsni apie Vidurio Europos Federacij , jos apimt , tikslus ir tarptautin reikšm , o taip pat yra dav s išsamias apžvalgas lietuvi krikš ioni demokrat veiklos, kurios yra pasirodžiusios angl , pranc z , ispan kalbomis. Gyvendamas Pittsburghe jis suorganizavo ir vadovavo Centro Europos Federalist Klubui, sudarytam iš vairi pakraip politini veik j . Jis sak si politika besidom s nuo 12 savo amžiaus met ir ragino jaunim gyvai sijungti politik , nagrin ti savo tautos likiminius klausimus šio amžiaus l žyje.

Jis buvo priešininkas lietuvi , ypa katalik , per didelio politinio susiskaldymo ir didel partij gausum laik politin s degeneracijos ženkle. Jis si l politikon vesti teisyb s ir teisingumo, meil s ir maloningumo principus, atmesti politikoje vairias sukybes ir tai laik svarbiu krikš ioni našu politik .

Jo plunksnos, gyvenant Amerikoje didesni darbai yra : *The*

Baltoscandian Confederation, Chicago, 1942 ; *The Problem of Lithuania Minor*, Santa Monica, 1946 ; *Lithuania and World War II*, Chicago, 1947 ; *Eirliest Statistics of Nationalities and Religions in the Territories of Old Lithuania*, 1861, pasirodžiusi Balt Instituto Vokietijoje darbuose, *Commentationes Balticae*, IV-V, Bonn, 1958. Paskutiniai jo moksliniai darbai apie Lietuvos sienas ir gyventojus yra parašyti Lietuvos Enciklopedijos lietuviškajam tomui, kurio pasirodymas laukiamas.

Pla iosios veiklos bendras vardiklis. — Iš visos prof. Dr. Kazio Pakšto margaspalv s veiklos gal ryškiausiai jis iškyla ir ilgiausiai bus minimas, kaip Lietuvos pirmas antropogeografas ir geopolitikas, daugiausia susitelk s ties Lietuvi tautos antropologiniu kiu, Lietuvos problemomis erdv je ir laike. Ši problem k lime jis buvo originalus pradininkas ir šioje srityje jo palikimas yra gana brangus.

Pakštas yra originaliai nagrin j s Lietuvos valstyb s kantonalin santvark , bei Lietuvos valstyb s talpumo problemas. Jo apskai iavimais Lietuva, supramon jusi Šveicarijos pavydžiu, tur t talpinti apie 6-8 mil. gyventoj . Jis yra planav s ir svetim j taut imigracij Lietuv . Ta iau, kai jis realiai mat , kad pa i lietuvi emigracija praktiškai yra vis tik nesulaikomas reiškinys, jis yra parod s savo special interes lietuvi planingos kolonizacijos problemai, kuris m s visuomen je yra sulauk s ir neigiamos reakcijos. Planing lietuvi kolonizacij Pakštas si l išeidamas iš ši pagrin dini sumetim : 1. mažai tautai kiekvienas narys brangus ir išlaikytinas ; 2. jam buvo labai akivaizdu, kad neplaningos emigracijos nuostoliai buvo ir bus nepaprastai dideli. Pavyzdžiui jis laik , kad apie 70.000 lietuvi tremtini po vairius pasaulio kraštus išsibarstymas bus lietuvi tautai ir kult rai ne kainojamas sm gis ; 3. taigi jei emigracija negalima sulaikyti, planinga kolonizacija geresniam tautos liku i išlaikymui gauna imperatyv s reikšm s. Štai kod l jis daug d jo pastang surasti kur nors pasaulyje saugi vietel , kad ir mažai lietuvi kolonijai, kur lietuviai, kad ir skurdžiau gyvendami nemaž t , bet augt ir taip sudaryt nors dalin atpild Lietuvoje vykdomam genocidui, o kituose kraštuose galvotr kiais vykstan iam ištaut jimui. Toki viet jis ieškojo pa ioje Amerikoje, Kanadoje, Angoloje ir kitose Afrikos srityse, Hebrid salose, Brit Hond re, pagaliau Baham salose, nuo kuri aplankymo 1960 m. vasar atsisak tik gydytoj patariamais.

Visuose šituose, o ir kituose Pakšto planuose buvo juntama didel , gal net perd ta, jo nepaprastai laki fantazija ir dinamizmas. Ta iau tai buvo ne tik prigimta, bet ir puosel ta Pakšto b do savyb . Anot jo, geriau svajon mis atausti didingus planus, negu merd ti

inercijoje ir apatijoje, net nenorint su jais susipažinti. Ant išplėstą mišką sėkė rūsūs lietuviai kininkas ir jo išprusęs nusėjus jam vis atrodė perinertiškas ir apatiškas. Pagaliau jo didelė patirtis jam aiškiai diktavo, kad tik drąsieji, fantastai, dvasinai nenuoramos sudaro pažangos ir kultūros avangardus.

Pakštas visa savo būtybe juto jog Lietuviai praeitis verta Tacito plunksnos ir Homero lyros. Jo didžiausias troškimas buvo pakelti savąjį tautą nemarij tautų kategorijai, padaryti iš jos pasauliui pasigerimą amžiams.

Netekome aro, pranašingo aro taip šauniai lakiojusio vertikaliuose ir horizontaliuose Lietuvos didybės plotuose.

Dr. Vladas Viliamas

Washington, U.S.A.